I

— Буде буря, товаришу.

— Так, капрал, буде велика буря. Я добре знаю цей східний вітер. Ніч на морі буде дуже неспокійна.

— Святий Йосиф нехай боронить наших моряків. Рибалки встигли всі сховатися...

— Однак гляньте: он там, здається, я бачив парус.

— Ні, то майнуло крило птаха. Од вітру можеш сховатися за зубцями стіни... Прощай. Зміна через дві години...

Капрал пішов, вартовий лишився на стінці невеликого форту, оточеного з усіх боків хвилюючими валами.

Дійсно, наближалася буря. Сонце сідало, вітер все міцнішав, захід розгорявся пурпуром, і, в міру того, як полум'я розливалось по небу,— синява моря ставала все глибшою і холоднішою. Де-не-де темну поверхню його вже прорізали білі гребені валів, і тоді здавалось, що це таємнича глибінь океану намагається визирнути назовні, зловісна і бліда від довго стримуваного гніву.

На небі теж починалась поквапливa тривога. Хмари, витягнувшись довгими смугами, летіли з сходу на захід і там загорялись одна за одною, немов ураган кидав їх у жерло величезної розжареної печі.

Подих близької грози вже віяв над океаном.

Над темним зибом, наче крило зляканого птаха, майорів парус: запізнілий рибалка, тікаючи від бурі, певно, вже не сподівався досягнути віддаленого берега і скерував свого човна до форту.

Дальній берег давно потонув у тумані, бризках і сутінках наступаючого вечора. Море ревло глибоко й протяжно, і вал за валом котився в далечінь до осяяного ще обрію. Парус майорів, то зникаючи, то з'являючись. Човен лавірував, насилу перемагаючи хвилі і поволі наближаючись до острова. Вартовому, який дивився на нього з стіни форту, здавалось, що сутінки і море з грізною свідомістю спішать покрити це єдине суденце млою, загибеллю, плеском своїх пустинних валів.

У стінці форту спалахнув вогник, другий, третій. Човна уже не було видно, але рибалка міг бачити вогні — кілька тремтливих іскор над безмежним хвилюючим океаном.

II

— Стій! Хто йде?

Вартовий з стіни окликає човен і бере його на приціл.

Але море страшніше цієї погрози. Рибалці не можна залишити руля, тому що хвилі вмить кинуть човен на каміння... До того ж старі іспанські рушниці не дуже влучні. Човен обережно, ніби плаваючий птах, вичікує прибою, повертається на самому гребені хвилі і раптом опускає парус... Прибоєм його кинуло вперед, і кіль ковзнув по щебеню в маленькій бухті.

— Хто йде? — знову голосно кричить вартовий, що з співчуттям стежив за небезпечними еволюціями човна.

— Брат! — відповідає рибалка,— відчиніть ворота ради святого Йосифа. Бачиш, яка буря!

— Зажди, зараз прийде капрал.

На стіні зарухались тіні, потім розчинились важкі двері, майнув ліхтар, почулись розмови. Іспанці прийняли рибалку. За стіною, в солдатській казармі, він знайде притулок і тепло на всю ніч. Добре буде згадувати в час спочинку про сердитий гуркіт океану і про грізну темряву над безоднею, де ще так недавно гойдався його човен.

Двері захлопнулись, немовби форт замкнувся від моря, по якому, таємничо виблискуючи спалахами фосфоричної піни, набігав уже перший шквал широкою, на все море, грядою.

А у вікні наріжної башти непевно світив вогник, і човен, уведений до бухти, розмірено гойдався і тихо повискував під ударами відкинутої і розбитої, але все ж міцної хвилі.

III

У наріжній башті була келія іспанської військової в'язниці. На одну мить червоний вогник, що світив з її вікна, затьмарився, і за гратами силуетом вималювалась постать людини. Хтось подивився звідти на темне море і відійшов. Вогник знову заколихався червоними відблисками на гребенях валів.

Це був Хуан-Марія-Хозе-Мігуель-Діац, інсургент і флібустьєр[1]. У минулому повстанні іспанці взяли його в полон і винесли смертний вирок, але потім, з примхи чийогось милосерду його було помилувано. Йому подарували життя, тобто привезли на цей острів і посадили в башту. Тут з нього зняли кайдани. Вони були не потрібні: стіни були кам'яні, у вікні — товсті залізні грати, за вікном — море. Його життя

полягало в тім, що він міг дивитися у вікно на далекий берег... І згадувати... І, можливо, ще — надіятись.

Перший час, в ясні дні, коли сонце блискало на гребенях синіх хвиль і висувало далекий берег, він подовгу зорив туди, вдивляючись в обриси рідних гір, в ущелини, які виступали неясними звивинами, в ледь помітні цяточки далеких селищ... Угадував бухти, дороги, гірські стежки, якими, здавалося йому, блукають легкі тіні і серед них одна, колись близька йому... Він чекав, що в горах знову заблискають вогники пострілів з клубками диму, що по хвилях звідти, з дальнього берега, помчать паруси з рідним прапором повстання і свободи. Він готувався до цього і терпеливо, обережно, уперто довбав камінь біля іржавих грат.

Але роки минали. На березі все було спокійно, в ущелинах лежала синя мла, від берега відділявся тільки невеликий іспанський сторожовий катер, та мирні рибальські судна снували по морю, як морські чайки за здобиччю...

Потроху все минуле ставало для нього, як сон. Яку сні, дрімав у золотистому тумані присмирнілий берег, і у сні ж блукали по ньому примарні тіні давно минулого... А коли від берега відокремлювався димок і, розрізаючи хвилі, біг військовий катер,— він знав: це везуть на острів нову зміну тюремників і сторожі...

І ще роки минали в цій летаргії. Хуан-Марія-Мігуель-Хозе-Діац заспокоївся і почав забувати навіть свої сни. Навіть на дальній берег він дивився вже з тупою байдужістю й давно вже перестав довбати грати... Навіщо?..

Тільки коли здіймався східний вітер, особливо сильний у цих місцях, і хвилі починали ворушити каміння на схилі маленького острова,— у глибині його душі, як це каміння на дні моря, починала глухо ворушитися туга, неясна й тупа. Від повитого млою берега, здавалось йому, знову відокремлюються якісь тіні і мчать над морськими валами, і

кричать про щось голосно, квапливо, жалібно, тривожно. Він знав, що це кричить тільки море, але не міг не прислухатися мимоволі до цих криків... І в глибині його душі підіймалось важке, темне хвилювання.

В його комірці від кутка в куток, по діагоналі, була позначена у кам'яній підлозі заглиблена доріжка. Це він витоптав босими ногами камінь, бігаючи в буряні ночі по своїй клітці. Іноді в такі ночі він знову дряпав стіну біля грат. Але у перший же ранок, коли море, заспокоївшись, ласкаво лизало кам'яні уступи острова, він також заспокоювався і забував хвилини нестями...

Він знав, що його тримають тут не грати... Його тримало це підступне, то сердите, то ласкаве море, і ще... сонний спокій віддаленого берега, який ліниво й тупо дрімав у своїх туманах...

IV

Так минули ще роки, які здавалися вже днями. Час сну не існує для свідомості, а його життя вже все було сном, тупим, важким і безслідним.

Проте з деякого часу в цьому сні знову почали миготіти димні видіння. У дуже ясні дні на березі здіймався дим багать чи пожеж. У форті піднялась незвичайна метушня: іспанці заходилися лагодити старі стіни; пошкодження, що виникли в роки безтурботної тиші, квапливо замуровувалися; частіше, ніж досі, снували між берегом і островом парові баркаси з військовим іспанським прапором. Разів зо два, немов гладкі спини морських страховищ, важко проповзли монітори з баштoчками над самою водою. Діац дивився на них тьмяним поглядом, в якому часом пробивався подив. Одного разу йому здалося навіть, що в ущелині і по уступах знайомої гори, в цей день яскраво освітленої сонцем, здіймаються білі димки від пострілів, маленькі, як макове зерно, випливають раптово і яскраво на темнозеленому тлі і тихо тануть у світлому повітрі. Одного разу довга чорна смуга монітора просунулась до дальнього берега, і кілька коротких обірваних ударів долинуло з

моря в його вікно. Він схопився руками за грати і міцно затряс їх. Вони дзвякнули і задрижали. Щебінка і сміття посипалися з гнізд, де залізні штаби були вмуровані в стіни...

Та минуло ще кілька днів... Берег знову затих і задрімав; море було пусте, хвилі тихо, задумливо накочувались одна на одну і, ніби від нічого робити, хлюпали об кам'яний берег... І він подумав, що це знову був тільки сон...

Але цього дня зранку море починало знову дратувати його. Кілька валів уже перекотилось через хвилелом, що відділяв бухту, і зліва було чути, як каміння лізе з дна на схили берега... Надвечір у чотирикутнику вікна раз по раз миготіли блискучі бризки піни. Прибій заводив свою глибоку пісню, берег відповідав глибоким стогоном і гулом.

Діац тільки повів плечима і вирішив лягти раніше. Хай море гомонить, що хоче; нехай як хоче вибирається з безладної купи валів і цей запізнілий човен, що його він помітив у вікно. Рабський човен з рабського берега... Йому немає діла ні до нього, ні до голосів моря.

Він ліг на свій матрац.

Коли сторож-іспанець, як завжди, приніс ліхтар і вставив його з коридора в отвір над замкненими дверима, то його світло осяяло лежачу постать і бліде обличчя з закритими очима. Здавалося, Діац спав спокійно; тільки час від часу брови його хмурились і по обличчю проходив вираз тупого страждання, немовби у глибині усипленої свідомості ворушилось щось глухо й тяжко, як це прибережне каміння в морській глибині...

Та раптом він одразу прокинувся, наче хто назвав його ім'я. Це шквал, перелетівши цілком через хвилелом, ударив просто в стіну. За вікном неслися в темряві білі клапті фосфоричної піни, і, навіть коли гуркіт стих, камера була сповнена шипінням і свистом. Відгомін проник

за замкнені двері й полинув коридорами. Здавалося, щось свідомо грізне пролетіло над островом і затихає, і завмирає вдалині...

Діац одразу став на ноги. Йому здавалося, що він спав лише кілька секунд, і він глянув у вікно, сподіваючись ще побачити вдалині біле вітрильце човна. Але в вікні було чорно, море шаленіло в повній темряві, і було чути змішані крики тікаючого шквалу.

Хоч такі бурі траплялися не часто, але все ж він добре знав і цей гуркіт, і свист, і шипіння, і підземне двигтіння кам'яного берега Але тепер коли цей розгнузданий гул почав стихати, під ним почувся ще якийсь новий звук, щось тихе, ласкаве і незнайоме...

Він метнувся до вікна і, знову схопившись руками за грати, глянув у темряву. Море було безформне й дике. Дальній берег увесь був закритий важкою млою. Тільки на якусь мить між ним і хмарою просунувся червоний, затуманений місяць. Далекі, непевні відблиски безладно заколивались на гребенях шалених валів і згасли... Лишився тільки шум, могутній, дико свідомий, метушливий і радісно закличний...

Хозе-Марія-Мігуель-Діац відчув, що всередині у нього все тремтить і хвилюється, як море. Душа прокидається від довгого сну, прояснюється свідомість, оживають давно згаслі бажання.. І раптом він пригадав ясно те, що бачив на березі кілька днів тому... Адже це був не сон! Як він міг вважати це сном? Це був рух, це були постріли... Це було повстання!..

Налетів іще шквал, знов пронеслись іскристі бризки, і знову з-під шипіння і плеску почувся той самий звук, незнайомий і ласкавий. Діац кинувся до грат і, в пориві дивного збудження, сильно затряс їх. Посипались знову вапно і щебінка, роз'їдені солоними бризками, упало кілька каменів, і грати вільно вийнялися з амбразури.

А під вікном, у бухті, гойдався і повискував човен...

V

На стіні в цей час змінилася варта.

— Святий Йосиф... Свята Марія! — пробурмотів новий вартовий і, накривши голову капюшоном, сховався за виступ стіни. По морю, на всю широчінь, встаючи і падаючи, виблискуючи в темряві гребенями піни, летів новий шквал. Вітер, здавалось, божеволів, острів уже заздалегідь здригався і стогнав. З дна, як бліді примари, лізли на схили величезні камені, що цілими роками лежали в глибині.

Шквал налетів саме в ту хвилину, коли Діац вискочив з вікна. Його одразу залило водою, оглушило і збило з ніг... Кілька секунд він лежав непритомний, з самим лише жахом у душі, змерзлий і нещасний, а над ним з виттям неслося щось величезне, дике, вороже...

Коли гуркіт трохи стих, він розплющив очі. По небу мчали темні хмари, без просвітів, без обрисів. Швидше відчувався, ніж бачився рух цих громад, які все так само нестримно неслись на захід. А вдалині знову вставало щось невидиме, але грізне, і гуло похмуро, зловісно, безперервно.

Тільки кам'яні стіни форту залишались нерухомими і спокійними серед загального руху. У темряві можна було розрізнити жерла гармат, виступаючі з амбразур... З дальньої казарми в проміжок порівняного затишшя долинули звуки вечірньої молитви, барабан пробив останню зорю... Там, за стінами, здавалося, замкнувся спокій. Вогник в його башті світився рівним, немигаючим світлом.

Діац підвівся і, немов прибита собака, пішов на той вогник... Ні, море облудне й жахливе. Він увійде до своєї тихої келії, вставить грати, ляже у своєму кутку на свій матрац і засне важким, але безпечним сном неволі.

Треба буде тільки старанно вправити грати, щоб не помітив патруль... Можуть ще подумати, що він хотів утекти в цю буряну ніч... Ні, він не хоче тікати... На морі загибель...

Він схопився руками за карниз, піднявся до вікна й зупинився...

У камері було пусто і порівняно тихо. Рівне жовтувате світло ліхтаря падало на стіни, на витоптану підлогу, на матрац, що лежав у кутку... У головах, вирізьблений глибоко в камені, виднівся напис:

"Хуан-Марія-Хозе-Мігуель-Діац, інсургент. Хай живе свобода!"

І всюди на стінах, великі і дрібні, глибокі й ледве намічені, рясніли ті ж написи:

"Хуан-Мігуель-Діац... Мігуель-Діац..." І — цифри... Спочатку він відмічав час днями, тижнями, потім місяцями... "Мати божа, вже два роки..." "Три роки... Господи, збережи мій розум... Діац... Діац..."

Десятий рік відмічено просто цифрою, без вигуків... Далі лічба припинялась... Тільки ім'я продовжувало мелькати, вирізьблене слабіючою й лінивою рукою... І на все це безстрасно і рівно падало жовтувате світло ліхтаря...

І раптом Діацу уявилось, що на його постелі лежить людина і спить важким сном. Груди здіймаються тихо, з тупим спокоєм... Це він? Той Діац, який увійшов сюди повний сил і любові до життя й свободи?..

Новий шквал з виттям і гуркотом налетів на острів... Діац відпустив руки і знову стрибнув на берег. Шквал пронісся і став затихати. Рівний вогник знову світив з вікна в темряву.

VI

Вартовий на стіні, повернувшись спиною проти вітру і обхопивши руками рушницю, щоб її не вирвало ураганом, читав про себе молитви, прислухаючись до пекельного гуркоту моря і шаленого свисту вітру. Небо ще більш потемніло; здавалось, увесь світ поглинула вже ця безформна темрява, охопивши в однаковій мірі і хмари, і повітря, і море. Лише час від часу серед шуму, гуркоту, плеску з лякаючою раптовістю визначались білі гребені, і хвиля кидалась на острів, далеко розкидаючи бризки через низькі стіни.

Прочитавши всі, які знав, молитви, вартовий повернувся до моря і завмер від здивування. Вздовж бухти, серед порівняного затишшя, ледве помітний у темряві, посувався човен, наближаючись до того місця, де, вже не захищене од вітру, море кипіло й металось у мороці. Раптом білий парус звився й надувся вітром. Човен гойднувся, піднявся і щез...

У цю мить Діац глянув назад, і йому здалось, що темний острівець гойднувся і впав у безодню, разом з рівним вогником, який до цього стежив за ним своїм мертвим світлом. Попереду були тільки хаос і буря. Кипучий захват переповнив його застиглу душу. Він міцніше стис кермо, напнув парус і голосно крикнув... Це був крик нестримної радості, безмежного захвату, пробудженого й усвідомленого життя... Позаду пролунав приглушений рушничний постріл, потім гул гарматного пострілу пронісся в далечінь, розірваний і розметаний ураганом. Збоку набігав шквал, підхоплюючи човна... Він підіймався, підіймався... здавалося, цілу вічність... Хозе-Марія-Мігуель-Діац з нахмуреними бровами, твердим поглядом дивився тільки вперед, і той самий захват сповнював його груди... Він знав, що він вільний, що ніхто в цілому світі зараз не зрівняється з ним, тому що всі хочуть жити... А він... Він хоче тільки свободи...

Човен піднявся на саму вершину вала, здригнувся, гойднувся і почав опускатися... З стіни його бачили востаннє... Але ще довго маленький форт посилав час від часу постріл за пострілом бушуючому морю...

VII

А на ранок сонце знову зійшло в ясній синяві. Останні клапті хмар безладно неслися ще по небу; море стихало, колихаючись і, немовби, соромлячись свого нічного розгулу... Сині, важкі хвилі все тихше бились об каміння, блискаючи під сонцем яскравими, веселими бризками.

Дальній берег, освіжений і обмитий грозою, вимальовувався в прозорому повітрі. Всюди сміялось життя, прокинувшись після бурної ночі.

Невеликий пароплав крейсував вздовж берега, розстилаючи по хвилях довгий хвіст бурого диму. Купка іспанців стежила за ним з стіни форту.

— Напевне, загинув,— сказав один...— Це було чисте безумство... Як ви гадаєте, дон Фернандо?

Молодий офіцер повернув до співбесідника задумливе лице.

— Так, певно, загинув,— сказав він.— А може, дивиться на свою в'язницю з цих гір. У всякому разі, море дало йому якусь мить свободи. А хто знає, чи не варта одна мить справжнього життя цілих років животіння!..

— Однак, що де там? — Погляньте...— І офіцер указав на південну частину гористого берега. На одному з крайніх мисів, зайнятих табором інсургентів, у синіючій смузі замиготіли купками білі спалахи диму. Звуку не було чути, тільки метушливі димки з'являлися й гасли, дивно оживляючи пустинні ущелини. З моря у відповідь уривисто пролунав гарматний постріл, і, коли дим увесь ліг на блискаючі іскрами хвилі,— все знову стихло. І берег, і море мовчали...

Офіцери перезирнулись... Що означало це незрозуміле пожвавлення на позиціях повсталих тубільців?.. Чи це відповідь на питання про долю втікача?.. Чи просто випадкова перестрілка раптової тривоги?..

Відповіді не було.

Іскристі хвилі загадково сміялись, набігаючи на берег і дзвінко розбиваючись об каміння...

1900 р.

[1] Інсургент — повстанець (лат.). Флібустьєр — морський партизан (франц.).